Streszczenie

Rozprawa doktorska zatytułowana *Wizerunek wiedźmy w piśmiennictwie staropolskim XVI i XVII wieku* poświęcona jest pogłębionej analizie przedstawień czarownicy w różnogatunkowych utworach tworzonych przez autorów epok dawnych. W kręgu badawczego zainteresowania znalazły się zarówno utwory przynależące do literatury pięknej (np. ody, eposy, fraszki, figliki, poematy, sielanki), jak i teksty o charakterze faktograficznym i użytkowym, w tym m.in. pamiętniki, diariusze, kroniki, a także poradniki gospodarcze czy zielniki. Praca stanowi uzupełnienie wiedzy o czarownicy – postaci dotychczas charakteryzowanej głównie przez historyków i kulturoznawców, którzy w swych ustaleniach wykorzystywali zaledwie niewielką część bogatej spuścizny piśmienniczej dawnych Polaków. Celem rozważań jest próba odpowiedzi na pytania: Jakie czynniki wpłynęły na takie a nie inne postrzeganie wiedźmy? Kim była staropolska czarownica? Jakie elementy składały się na jej wizerunek? Jakie rodzaje magii uprawiała? Czy portret wiedźmy wyłaniający się z dokumentacji sądowej związanej z procesami o czary odpowiada temu, który zakreślają w swych tekstach dawni autorzy?

W pierwszym rozdziale omówiono różnorodne czynniki, które wpływały na kształtowanie wizerunku czarownicy w wiekach dawnych zarówno w Polsce, jak i w Europie. Szczególną uwagę poświęca się wiekom XVI i XVII, opisując wzrastającą liczbę konfliktów na tle polityczno-religijnym, zaraz, fal głodu oraz rozkwit literatury demonologicznej.

Drugi rozdział poświęcony został procesom o czary. Przeanalizowano w nim historię oskarżeń o uprawianie magii w dawnej Polsce, a także przybliżono wizerunek wiedźmy wyłaniający się z akt sądowych. Na podstawie zachowanej dokumentacji procesowej scharakteryzowanej przez badaczy omówiono następujące elementy budujące portret czarownicy: wygląd, jej osobowość, preferowane miejsca pobytu i działania, atrybuty, rekwizyty i typy uprawianej przez nią magii.

Kolejne dwa rozdziały stanowią zasadniczą, analityczną część pracy. Podstawowym materiałem badawczym jest w nich szeroko pojęte staropolskie piśmiennictwo. W rozdziale trzecim rozważania zmierzają do odpowiedzi na pytanie: Kim była staropolska czarownica? Ta część pracy przedstawia ogólny wizerunek wiedźmy i skupia się (podobnie jak w rozdziale drugim) na analizie takich elementów

jak: ambiwalentnie opisywane przez autorów wygląd, osobowość, a także ulubione lokalizacje, atrybuty pochodzenia roślinnego i zwierzęcego oraz przedmioty wykorzystywane w czarach. Tu także zwraca się uwagę na cechy charakterystyczne staropolskiej wiedźmy, takie jak chociażby latanie na ożogu czy łagodniejszy w stosunku do jej zachodnioeuropejskiej odpowiedniczki charakter. W tej części rozprawy widoczne są odwołania do tradycji mitologiczno-literackiej stanowiące analizę m.in. wątków Kirke, Hekate i Medei pojawiających się na kartach dzieł XVI i XVII w.

Rozdział czwarty stanowi przedstawienie szerokiego spektrum działalności domniemanych wiedźm. Z uwagi na to, że wróżbiarstwo stanowiło w Polsce najpopularniejszą dziedzinę magii, jako pierwsze scharakteryzowane zostały kobiety potrafiące przewidywać przyszłość. W tym kontekście przybliżono postacie Sybilli, Kasandry i czarownicy z Endor. Staropolskie wiedźmy wróżyły przede wszystkim ze snów, wizji i przeczuć, chociaż bywało, że znały także arkana nekromancji – poznawały przyszłość dzięki wywoływanym przez siebie duchom. Następnie analizie poddano magię miłosną oraz powodowanie przez czarownice wszelkich szkód w życiu codziennym człowieka, w tym m.in.: wywoływanie chorób psychicznych i fizycznych u ludzi i zwierząt gospodarczych, sprowadzanie klęsk żywiołowych, dokonywanie oszustw handlowych. Osobny podrozdział poświęcony jest magii słowa – badaniu klątw, zaklęć i przekształconych modlitw odnalezionych w staropolskim piśmiennictwie.

Z uwagi na interdyscyplinarny charakter podjętego problemu w pracy wykorzystano nie tylko ustalenia literaturoznawców, ale także etnografów, antropologów, historyków, filozofów, socjologów, badaczy kultury, religii i języka. W rozprawie zastosowano przede wszystkim metodę filologiczną, a także elementy analizy komparatystycznej.

Dysertacja może stać się pomocna dla przedstawicieli innych dyscyplin, podejmujących tematykę magii i demonologii. Rekonstruuje też jedne z najwcześniejszych przedstawień wiedźm w naszym kraju, tłumacząc poniekąd fenomen tej postaci, niezwykle popularnej także dzisiaj nie tylko w literaturze i sztuce, ale też dyskursie społeczno-politycznym.